

A CIFRAPALOTÁBA VISSZATÉRTEK AZ ELTŰNT AVAROK

SZALONTAI CSABA¹

Magyar Régészet 15. évf. (2026) 1. szám, pp. 46–50.

Avarnak mondták magukat, majd „kipusztultak, mint az avarok”. Ezzel a két forrásadattal keretezhető az avarság közel 250 éves Kárpát-medencei történelme. A görög történetírók írták a Bizáncban követként járó avarokról, hogy a furcsa kinézetű nomádok valójában nem is avarok, csak avarnak mondták magukat. Néhány évszázaddal később az orosz nyelvű Nesztor-krónika ismét jellemrajzot készít a népről, és nem melleleg le is zárja a történelmüket: „Az avarok ugyanis nagy termetűek és büszke észjárásúak voltak; és az Isten kipusztította őket, mind meghaltak, nem maradt egyetlen avar sem. És mindmáig él Ruszban ez a mondás: Kipusztultak, mint az avarok; hiszen sem nemzetségük, sem utóduk nem maradt.”

Kulcsszavak: kiállítás, Avar kor, temetkezések, archeogenetika, Kecskemét

Sok-sok évszázaddal később ezek a furcsa kinézetű, nagy termetű és büszke észjárású avarok a kecskeméti Katona József Múzeumba tértek vissza, és már nem először. Talán nincs is olyan magyarországi múzeum, ahol ilyen „gyakran” rendeznek avaros kiállítást. Csak az elmúlt negyedszázadban három színvonalas és látványos tárlat foglalkozott a híres Bács-Kiskun megyei avarokkal, nem is beszélve az előkerülése után rövid idővel bemutatott kunbábonyi leletről (*A kunbábonyi avar fejedelem*, rendezte H. Tóth Elvira, 1972). 2000-ben a lőszermentesítés során felfedezett, majd szakszerűen feltárt magányos fegyveres előkelőt és leleteit mutatta be Wicker Erika (*Avar vezér sírja Petőfiszállás határában*), majd négy évvel később ismét a kunbábonyi aranyak ragyogták be a múzeum épületét szintén Wicker Erika rendezésében (*Kunbábony. Egy avar fejedelem kincsei*). Ezek után már nem is meglepő, hogy a kecskeméti múzeum első állandó régészeti kiállítása is az avarokról szólt (2014). A rendező ezúttal is Wicker Erika volt, aki valóban beleadott apaitanyait: a tárlat tudatos elkápráztatás volt, kizárólag az avar elit ragyogásáról szólt, csak a leggazdagabb réteg aranytárgyaival nyűgözi le a mai napig is a látogatókat és természetesen a szakmai közönséget is (*Nagyurak és vezérek. Híres avar leletek a Kiskunságból*).

Most, tíz évvel később az avarok ismét főszerepet kaptak a szecessziós palotában, amikor 2024. november 8-án megnyílt az *Egy eltűnt nép nyomában. Az avarok élete a Duna-Tisza-közén* című átfogó régészeti kiállítás. A három kurátor: Dr. Rácz Zsófia, Hajdrik Gabriella és Wilhelm Gábor azt tűzték ki célként, hogy az utóbbi évtizedben megszorodó új lelőhelyek és leletek segítségével mutassák be az avarság 6–9. századi történetét és életét. A hangsúly az új eredményeken volt, és valóban volt miből válogatni. A megye korábban sem szűkölködött irigyelni való ragyogó leletekben, a mostani kecskeméti fiatal régészgeneráció tevékenysége és látványos eredményei pedig méltó követői a nagy elődök, H. Tóth Elvira, Horváth Attila és Wicker Erika terepi munkásságának. Ennek köszönhetően Bács-Kiskun még sokáig az a megye lesz a hazai régészetben, ahol a leggazdagabb és legfontosabb avar sírok és temetők előkerültek, azok, amelyek nem hiányozhatnak egyetlen képes albumból sem, és amelyekre évtizedek óta folyamatosan hivatkozik a szakma.

A kurátorok Szelei Mónika látványtervező és Kovács Szabolcs grafikus magas színvonalú munkája segítségével 317 m²-en mutatják be az avarok legújabb leleteit, történetünket és életüket. A kiállítás három nagy egységre oszlik. Az elsőben a 2008–2024 között előkerült új avar leleteket ismertetik, ami azért is példaértékű, mert a feltárást gyorsan követte a szakszerű restaurálás, majd a leletek közzététele. Egészen kivételes, hogy a kiállítás megnyitása után a 2026-ban feltárt soltvadkertti kettős sírral még bővült is a tárlat.

Még szintén az első egységben láthatóak azok a leletek is, amelyek a közösségi régészet keretében fémkeresőzés és terepbejárás során kerültek elő. A terepi régészeti munkának ez a szervezett formája ma már nélkülözhetetlen része a szakmánknak, és hatalmas mennyiségű leletanyaggal és információval gazdagítja

¹ Régész, Magyar Nemzeti Múzeum Közgyűjteményi Központ; e-mail: csaba.szalontai@gmail.com

a tudományt. Úgy tűnik, hogy a kezdeti nehézségek leküzdése után ma már országosan is remek együttműködések ismertek, amiből Bács-Kiskun megye is kiveszi a részét.

A kiállítás második nagy egysége a Magyarországon eddig feltárt legnagyobb avar kori települést mutatja be a Kecskemét–Mercedes gyár területéről; a harmadik egység pedig az emberekről szól, azokról a névtelen avarokról, akiket mi régészek is csak egy településnévvel és egy számmal jelölünk. A kiállítás tehát teljességre törekedett, igyekezett az élet minden fontos területét bemutatni és ezáltal teljes képet nyújtani az avarság életéről.

Az első egység nagyon erős vizuálisan és tartalmilag is (1. kép); nyilvánvaló, hogy ez a legfontosabb része a tárlatnak. A tartalom jól felépített: nagyon röviden mutatják be az avarok eredetét és vándorlását a Kárpát-medencébe való érkezésig. Nincsenek bonyolult leírások, mindenből éppen csak annyit kapunk, amennyi szükséges ahhoz, hogy elhelyezzük magunkban az avarság évszázadait.

A kiállításba lépve magas rangú fogadtatásban részesülünk: egy szigorú mongol arc, minden idők leggazdagabb avar vezére, a kunbábonyi kagán néz velünk szembe. Miközben a tudományos művekben még ma is óvatosan fogalmaznak azzal kapcsolatban, hogy valóban kagán volt-e vagy sem, a magánbeszélgetésekben természetesen a többség így emlegeti őt. A tárlat természetesen nem foglal állást ebben a kérdésben, de aki további részletekre is kíváncsi, egy emelettel feljebb, az állandó régészeti kiállításban minden leletét megtekintheti, és a 155 darabból álló, mintegy 2,4 kilogrammnyi fantasztikus aranytárgyat látván maga is állást foglalhat ebben a kérdésben.

A következő teremben végül is a kurátorok is segítenek az értelmezésben, de ehhez már egy másik tudomány, a genetika eredményeit hasznosították. Kimutatták ugyanis, hogy az eddig ismert összes avar kori minta közül az ő személye rendelkezik a legtöbb távoli rokoni kapcsolattal, ráadásul nagy és fontos temetőben bukkannak fel leszármazottjai, ami egyértelműen igazolja nemzetségének kiemelkedő és előkelő voltát.

Ebből a példából is látható, hogy a genetikai eredmények olyan területre vezetik el a kutatást, amire önmagában a régészet soha nem lenne képes. Nemcsak egy temetőn belül képesek kimutatni a családi köteleket, hanem az egymástól távoli temetők népességét vagy a népesség egy részét is össze lehet kapcsolni eredményeik révén. Ez rengeteg izgalmat és érdekességet takar természetesen, és egyúttal új dimenziókat nyit a tudomány számára. Rácz Zsófia kurátor számos nemzetközi archeogenetikai kutatásban vesz részt és kutatást szervez; ha valaki, akkor ő biztosan tisztában van a módszerben rejlő lehetőségekkel (és természetesen a nehézségekkel is). Aligha véletlen tehát, hogy a történeti háttér és a kunbábonyi „kagán” bemutatása után a kiállítás legelső tárlója egy kunszállási avar temető családfáját ábrázolja, amelyet a genetikai adatok alapján rekonstruáltak. Az eredmények lenyűgözőek, a kurátorok pedig ezzel a kiemelt hellyel azt üzenik a látogatóknak és a tudománynak: ez a módszer a jövő kutatásának egyik lehetséges és nagyon fontos útja. Szerencsére ezt más is így gondolja, ami kiderül egy feliratából: a genetikai kutatást az Európai Unió legmagasabb szintű tudományos támogatási rendszere, az Európai Kutatási Tanács segítette.

A terem további részében az elmúlt évtizedekben előkerült avar temetők anyagai láthatók közel 500 temetkezésből válogatva. Nyilvánvalóan nincs lehetőség ezek részletezésére, ezért csak néhány, számomra nagyon fontos elemet szeretnék kiemelni.

Amire még az avar kor relatív időrendje is rácsodálkozik no. 1: a Duna medrében leletet találni szenzáció. Avar kori ötvösszerszámokat találni még nagyobb szenzáció. A Duna medrében ötvösszerszámokat találni pedig maga a megtestesült Régészeti Szenzáció. Olyan leleteket, amelyek felboríthatják a jól kidolgozott relatív időrendet, nos ez pedig egy hatalmas ajándék a tudomány számára. Kétségtelenül a kiállítás egyik legizgalmasabb leletegyüttese az apostagi ötvöskészlet, amelyben közel két évszázadot felölelő pré-

1. kép: Sötét hátterek (fotó: Kovács Szabolcs, KKJM)

selő és öntőminták voltak, azaz a készlet öröklődött vagy a családon belül vagy egy műhely tagjai között. Azzal, hogy egy adott időben közel 200 év leletanyagát előállítani képes eszközök álltak rendelkezésre, akár az is elképzelhető, hogy ugyanabban az órában egyszerre készítettek olyan veretes övet, amit a 7. századra keltezünk és egy olyat is, amit a 8. század végére. Mintha egy autógyár egyszerre tudna 1962-es és mai modellt gyártani. Nincs az a stabil relatív időrend, amely fel ne borulna ettől.

Amire még az avar kor relatív időrendje is rácsodálkozik no. 2: a kiállítás kiemelt helyén látható a Bácsalmáson feltárt kettős sír, amelyben két férfi feküdt veretes övekkel. A 18–19 éves halott a kor divatjának megfelelő öntött bronzveretes övet viselt, az 50 év körüli férfi öve pedig egy jóval korábbi időszakot idéz, azt, amikor ő kapta meg a közösségtől az akkori divat szerint készült veretes övet. Két férfi egy sírgödörben, a velük lévő tárgyak között pedig több évtizednyi különbség van. Két generáció és két generáció leletei egy sírban, ami szintén nagyon ritka régészeti szituáció.

Siker, pénz, csillogás: sokakban merülhet fel az a kérdés, mi a forrása a hatalmas nemesfém mennyiségnek, amivel az avarok rendelkeztek. A válasz végtelenül egyszerű: hadisarcként, a béke váltságdíjaként érkezett Bizánctól az avarokhoz. Az európai megjelenésüktől 626-ig eltelt 53 év alatt folyamatos háborúban álltak Bizánccal, és békeváltásgként összesen kb. 4,5 millió *solidust* (bizánci aranypénzt) kaptak a mindenkori bizánci császártól, ami kb. 20 ezer kilogrammot nyomott. A mennyiség nehezen értelmezhető, de jobban érthető válik, ha azt mondjuk, hogy a legnagyobb EU standard kamionok maximum 24–26 tonnányi árut tudnak szállítani. Az avarok tehát egy majdnem teli kamionnyi aranyat kaptak a bizánci császártól, ebből futotta bőven a csillogásra.

Közel 600 leletet, hét övrekonstruációt és 61 rekonstrukciós rajzot mutattak be a kurátorok. A tér látványos, szervezése egyszerű, de nagyon praktikus. Minden lelőhely önálló egységet kapott, amit a térbe beforogtatott vagy a falsíkról elemelt falakkal szépen tagoltak. Az egyes lelőhelyekhez alapvetően három fő tartalmat kapcsolnak: rövid leírást a feltárásról és annak eredményeiről, a leleteket, valamint rekonstrukciót (tárgy vagy grafika formában). A grafikai változatosságot néhány sírrajz vagy sírrekonstrukció biztosította (2. kép).

A gyerekeket színvonalas múzeumpedagógiai szekció vezeti egy Avarka nevű kislány segítségével. A rendezők arra is figyeltek, hogy tartalmaik gyermekmagasságban legyenek láthatók, és általában valamilyen aktivitásra, játékra ösztönzik őket. Ezek a blokkok nemcsak a gyerekeknek szólnak, de a felnőttek számára is hasznos pihentető a gazdag látnivalók között. Az egyik legjobb ötlet az apostagi ötvös bemutatásánál található, ahol szép avar motívumokat satírozhatnak át, amit aztán természetesen haza is vihetnek. De jó ötlet az öltöztető fal, a tűtartók kipróbálása, a varkocs fonása. Nagyon hasznos a kiállítás elején a gyerekszótár, amely kiemeli a gyerekek számára a leggyakrabban előforduló szavakat és azok jelentését.

A látvány elegáns, modern és leletcentrikus. A terek alapvetően feketék, amiből markánsan kitűnik régészeti tartalom. A vitrinek egyszerűek, a hátterük színe semleges (sötétszürke, kék), a tárgyak megvilágítása jól megy a fémekhez. A leletek melletti számok feloldását szerencsére nem a tárlókba, hanem melljük

2. kép: Színes rekonstrukciók hozzák közelebb a régészeti anyagot (fotó: Kovács Szabolcs, KKJM)

3. kép: Jól érvényesülnek a színes elemek (fotó: Kovács Szabolcs, KKJM)

4. kép: A világos egység rekonstruált házzal és malomjáték a padlón (fotó: Kovács Szabolcs, KKJM)

5. kép: Sétára hív az árok (fotó: Kovács Szabolcs, KKJM)

helyezték el, így az azt silabizálóknak nem takarják el a látványt mások elől. A tárgyak leírása lényegre törően rövid, csak az alapinformációkat tartalmazza. A fekete alapot, a tárlók szürke és kék hátterét, a hideg fényt remekül ellenpontosítják a rendszeresen használt meleg színek: a grafikák barnás-vöröses árnyalatai (pl. az ötvös rajza), Avarka barna haja és kaftánjának markáns piros szélé (3. kép), a lelőhelyek tábláin a településnevek sárgás-barnája, Avarka beszéd-buborékainak színe, nem is beszélve a terem csillogó parkettájának nemes árnyalatáról mind-mind élénkítik a teret.

A kiállítás felénél tematikai váltás történik, amely együtt jár színváltással is. A települések bemutatásánál és a biorégészeti térben a feketét meleg színekre cserélik. Innentől a tér kivilágosodik és egyúttal ki is nyílik, ami megváltoztatja a látogatói magatartást is. Eddig vitrintől vitrinig haladtunk és megcsodáltuk a csodás nép csodás leleteit. Itt már le is ülhetünk, nézhetünk videót ásatásról, tanulmányozhatunk remek és okos magyarázó táblákat a napi tevékenységről (gabonaörlés, kenyérfőzés, sütőharang használata, gyapjú és len feldolgozása). Sőt, akinek kedve támad, játszhat malomjátékot is, ha már a Mercedes-ásatáson az egyik házban a padlóba bekarcolt nyolc malomtábla is előkerült (4. kép). Ez a kiállítási egység mozgásra is ösztönöz: a padlón a feltárt településen előkerült hatalmas árokrendszer és a mellette húzódó gödörrendszer mentén sétálhatunk, ami mintaszerű illúziókeltés (5. kép).

A mai kiállításrendezés egyik fontos feladata a látogatók bevonása. Egyrészt az aktivitás kiváltása, amit egyes eszközökkel és módszerekkel értek el a kurátorok. A bevonás másik lehetséges módja az érzelmi kötődés kialakítása. Ennek egyik kézenfekvő eszköze a lenyűgözés, amikor csak ámulunk-bámulunk a fantasztikus leletek gazdagságán, szépségén. A másik útja, amikor a tárlat kilép a tárgyak szigorú bemutatásának rendjéből, és a tárgyak mögül előhúzza az embert. Az avar embert, akire legalább annyira kíván-

6. kép: Antropológiai egység (fotó: Kovács Szabolcs, KKJM)

7. kép: A kiállításhoz kapcsolódó kötet (fotó: Kovács Szabolcs, KKJM)

csiak lehetünk, mint a tárgyaikra. A kiállítás utolsó egysége a biorégészeté, ahol találkozhatunk még brutális kettősgyilkosságban elhunytak hevenyészett sírjával is, megismerhetjük az avarok életmódját és a betegségeiket (6. kép). Nagy felismerést nyújt mindez, mert rájövünk arra, hogy azok, akik aranyban és díszes ruhákban pompáztak, ugyanolyan nyavalyákkal küszködtek, mint a ma embere. Van itt minden: törés, ficam, testi fogyatékoság, TBC, lepra, gyermekkori betegség, pont, mint egy mai traumatológia vagy reumatológiai szakrendelésen ... Emberivé tett avarokat látunk, fájdalmat, családokat, gödörbe dobott és megalázott holttesteket, dicsfényben ragyogó elitet, fejedelmet, akik kilépnek a könyvekből és vitrinekből, és rájövünk, hogy ők is „csak” olyanok, mint mi vagyunk.

Külön öröm, hogy látványélménye mellett három kiadványt is magával vihet a látogató. A kiállítás címét viselő, 2024-ben megjelent kötetet Rácz Zsófia szerkesztette (7. kép). Benne 307 oldalon 18 magas színvonalon megírt tanulmány szól a látottakról. A rendkívül elegáns és kiemelkedő nyomdai színvonalú kötetben összesen 451 avar kori tárgy is látható. A tudomány mellett a gyerekekre is gondoltak a rendezők, és két kis foglalkoztató kötetet is kiadtak „Avarka és népe” címmel a kisebb és nagyobbacska gyerekeknek.

Összességében nagyon elegáns, több rétegű, színvonalas kiállítást láthatunk a kecskeméti Cifrapalotában 2026. június 28-ig. A tárlat megérdemelten nyerte el az Év Kiállítása 2025 fődíját a 10 millió forint feletti bekerülési költségű kiállítások kategóriájában.